

Nätverket Svenska Kulturlandskap

Trädskötsel & hamling

Träff i Högarps by i Småland - 10-11 september 2019

Minnesanteckningar

Traditionellt nyttjande av träd och buskar

I det äldre jordbruket var träd och buskar en självklar del av försörjningen. Dagens uppdelning i odlingslandskap och skog fanns inte. I såväl inägor som ute på utmarker hölls träd och buskar av olika slag, och för olika syften. Ju närmare gården, desto mer noggrann styrning av vad som fick växa upp. Och omvänt, ju längre bort i utmarkerna, desto friare fick de växa. Allt det här förstås i en rik variation i olika trakter och över olika tidsperioder.

Hur träd och buskar har använts, och vilken nytta man har haft av dem, har även det varierat mellan olika delar av landet och även över tid. Det handlar om virke för olika ändamål, om ämnen till olika redskap, om trä som råvara till tjära och annat, om foder till djuren, med mera. Det är inte alla dessa användningsområden som går att se spår av idag. Mest tydligt är nog hamling. En mängd trädslag har skattats på sina löv, till vinterfoder, och den lilla del av alla de hamlade träden som ännu står kvar bär vittnesmål om den hanteringen. Många andra ändamål har varit viktiga, men det kan idag vara svårt att få en uppfattning om inriktning och omfattning.

Tall

Tall är ett av de mest använda träden för byggvirkesändamål. Kanske än viktigare är ändå tallens förmåga att bilda harts och kåda. De impregnerande egenskaperna drar man nytta av, såväl för tjärbränning som för särskilt utsatta detaljer av olika slag. För att stimulera träden att bilda mer fetved kan man skala av bark, så kallad katning. Det kan göras i olika omgångar på samma stam, för att förmå trädet att bilda så mycket fetved som möjligt, utan att ta alltför stor skada.

Gran

Gran är ett mångsidigt träd. Virket är inte alltid det mest hållbara men många andra egenskaper är viktiga. Hela eller längsklurna ungträd används som gärdsgårdsvirke. I vissa trakter nyttjas rötterna till att binda med. Granens grenar nyttjas med fördel som brännved. Många andra användningsområden finns. Ibland har man stamkvistat stora granar nedtill, så att grenarna sveper över ryggen på de betande djuren.

Ett träd som det här har mycket att berätta om
traditionell markanvändning.

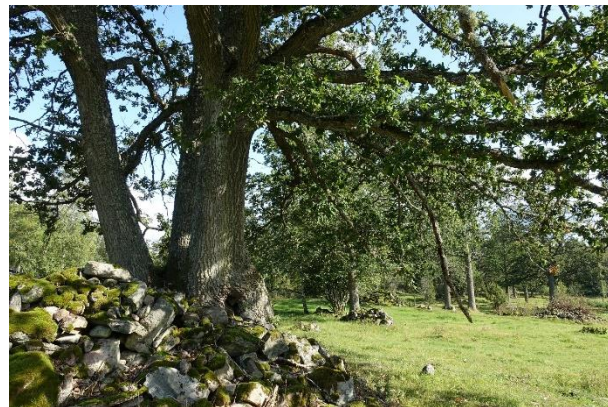
På yngre tallar är det ganska lätt att skala av barken.

Ek

Ek värdesätts kanske framför allt för sitt hårda och rötbeständiga virke. Det har förr varit vanligt att man släppt grisar på bete under ek, eftersom ekollonen är så pass näringsrika. Länge reglerades träden av staten, som förbjöd avverkning av de träd som bedömdes vara viktiga för militärens skeppsbyggen, de så kallade kronekarna. Även efter att dessa bestämmelser avskaffats fortsatte kyrkan att reglera nyttjandet, på sina marker.

Ask

Askträ är åtråvärt som snickerivirke, men den kanske viktigaste nyttan har förmodligen varit löven. Träden utvecklar sina löv sist av alla, och fäller dem först, men mängden och näringsinnehållet har ändå gjort att de har hamlats flitigt. Fram tills askskottsjukan började sprida sig i landet i början av 2000-talet kunde man dessutom ganska ostraffat misshandla de stryktåliga träden. Numera är sjukdomsutbrotten så omfattande att trädets framtid i landet har bedömts som osäker.

I stenrösen har träden ofta fått stå. Har här tidigare stått en äldre ek, i mitten?

Lind är ett stryktåligt träd.

Lind

Lindens mycket speciella mjuka, lätta ved gör att den används till särskilda saker. Ett udda exempel är proteser. Löven är viktiga som foder, och linden tål hamling bra. Ett annat användningsområde har varit att ta bast, för tillverkning av rep. Man behöver då låta grenarna växa sig lite grövre än för hamling. I vissa trakter har lind odlats i särskilt avsatta skiften, lindgårdar.

Hassel

Hassel bjuder på såväl virke som löv och nötter. När buskarna föryngras så växer de upp med mer eller mindre raka käppar, något som har kommit till nytta på många sätt. Ett exempel är slänor för att hålla fast vasstak. Även andra ändamål har förekommit, som tunnband och för slöjd.

Björk

Björken växer snabbt upp, men åldras också snabbt. Viktiga användningsområden är snickarvirke, brännved, näver, sav och ris till bland annat kvastar. Löven är särskilt lämpliga som foder till får.

Asp

I dagens landskap finns många hörnor och vrår som numera står obrukade. Där har täta dungar av asp kunnat breda ut sig. Lövet har varit viktigt som foder till framför allt hästar.

Vildapel

Vildapel uppskattas för sitt hårda virke, men förstås framför allt för frukten. Man har beskurit och hamlat dem för att få kronan att utvecklas bättre. Under 1800- och 1900-talen var det i vissa trakter vanligt att ympa olika äppelsorter på vildapel.

En

Enens sega, rötbeständiga virke lämpar sig för slöjd och andra speciella ändamål. Om de stamkvistas och utsätts för bete växer de med raka stammar, som man inte har varit sen att nyttja, kanske framför allt till gårdsgårdsstörar. När man läser om de nästan oändliga sträckorna med trögårdsgårdar som har löpt över vårt avlånga land, då kan man verkligen undra hur det kunde finnas så enormt många rakvuxna enbuskar att tillgå.

Mårten Aronsson och Bertil Karlsson, två nestorer från Bråbygden i östra Småland.

Fler trädslag

Alla trädslag har nyttjats på olika sätt. Bok, avenbok, alm, fågelbär, lönn, oxel, rönn, klibbal, hagtorn, sälg – de har alla sina särskilda egenskaper, och människan har funnit användningsområden för dem alla.

Mer om trädskötsel & hamling...

...hittar du på nätverkets sida om [det här](#). Där finns även dokumentation från tidigare års träffar.

Kulturreseptet Högarps by

[Högarps by](#) är ett natur- och kulturresept som består av fem gårdar. De låg tidigare tätt tillsammans, men skiftades sedan ut. Bebyggelsens karaktär har ändå i stort bevarats från 1700- och 1800-talen. Även kulturlandskapet, med små åkrar, odlingsrösen, fägor, hamlade träd, ängs- och betesmarker, är ovanligt intakt, och brukas med en traditionell inriktning. Skötseln i kombination med en rikare mineralberggrund gynnar en rik markväxtlighet.

Ena halvan av Lena och Michael Michaelssons nyombyggda lada i Högarps by – ett verkligt smycke i landskapet.